

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa¹

TIINA PUURTINEN

Suomessa vuosittain julkaistavasta lastenkirjallisuudesta peräti 65% on käännöksiä (joista noin puolet on tehty englannin kielestä), joten käännökset todennäköisesti vaikuttavat merkittävästi siihen, millaiseksi lapset kaunokirjallisuuden kokevat: onko se vaikeaselkoista ja ikävää vai kiehtovaa ja lukemaan houkuttelevaa. Sormituntumalla voisi sanoa, että suomalainen lastenkirjallisuus on ensisijaisesti aikuisille suunnattuun kirjallisuuteen verrattuna kieleltään, mm. sanastoltaan ja lauserakenteiltaan, keskimäärin yksinkertaisempaa ja konkreettisempaa, mutta yksinkertaisen ja helppolukuisen tyylin valtavirrasta poikkeaviakin tekstejä toki on. Käännöskirjat ovat tahattomille poikkeamille alttiita mm. lähdetekstin interferenssin vuoksi.

Tutkin englannin kielestä suomennettujen lastenkirjojen tyyliä, erityisesti lauserakenteita, luettavuuden ja tyylikonventioiden kannalta. Tässä artikkelissa keskityn vertailemaan *The Wizard of Oz* -lastenkirjan (Baum 1982 (1900)) kahta suomennosta, joista toisessa käytetään runsaasti infiniittirakenteita, kun taas toisessa suositaan vastaavia finiittimuotoja. Tarkastelen käännösten lauserakenteita kieliopillisen metaforan näkökulmasta. Esittelen ensin kieliopillisen metaforan käsitteen, joka on peräisin M. A. K. Hallidayn englannin kielen funktionaalisesta kieliopista (Halliday 1986 (1985)), ja sovellan käsitettä suomen kieleen. Pidän eräitä suomen kielen infiniittirakenteita ja deverbaalisubstantiiveja kieliopillisina metaforina ja pyrin osoittamaan, että niiden runsas käyttö lastenkirjassa (esimerkkinä toinen *Oz*-käännös) on tyylikonventioiden vastaista ja saattaa vähentää tekstin luettavuutta merkittävästi. Olen selvittänyt tarkastelemieni infiniittirakenteiden yleisyyttä suomenkielisissä lastenkirjoissa suppealla kvantitatiivisella analyysillä ja kahden *Oz*-käännöksen luettavuutta cloze-testillä. Lisäksi olen kartoittanut ai-

¹ Artikkelin perustuu XX Kielitieteen päivillä Turussa 8. 5. 1993 pitämäni esitelmään.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

kuislukijoiden mielipiteitä *Oz*-käännösten tyylien sopivuudesta lapsille evaluoival-
la kyselyllä, jonka tuloksista ilmenee kaksijakoinen suhtautuminen metaforiseen
tekstiin.

1. Kieliopillinen metafora

Metaforalla tarkoitetaan käsitteen tai merkityksen ilmaisemista tunnusmerkittä-
mästä leksikaalisesta tai kieliopillisesta tavasta poikkeavasti. *Leksikaalisessa me-
taforassa* kuvataan esim. jotakin kategorialla käyttämällä siitä toisen kategorian
nimitystä ja näin annetaan ymmärtää, että kategoriat jossakin suhteessa muistut-
tavat toisiaan. Lakoff ja Johnson sanovat metaforan olevan jonkin käsitteen ym-
märtämistä ja kokemista toisen käsitteen avulla (1980: 5). Ihmiselle kohdistettuna
huudahdus *Senkin porsas!* ilmaisee, että ko. henkilöllä ja porsaalla on puhujan
mielestä jokin eksplisiittisesti erittelemätön yhteinen ominaisuus; tunnusmerkittä-
mästi, ei-metaforisesti eli kongruentisti sama asia ilmaistaisiin sanomalla *Kylläpä
olet likainen!* tai *Sinä sottaat!* Kongruentti muoto on yksinkertaisin tapa ilmaista
jokin asia, eräänlainen perusmuoto, jolla on vastaavan metaforan kanssa yhteinen
merkitysydin. *Kieliopillisen metaforan* käsite (Halliday 1986: 321–345, Ravelli
1988) perustuu oletukselle, jonka mukaan kielessä on tietyt tunnusmerkittömät,
tyypilliset tavat ilmaista semanttisia käsitteitä, kuten prosesseja, tekijöitä ja omi-
naisuuksia. Hallidayn (1986: 321–322) ja Ravellin (1988: 134–135) mukaan eng-
lannin kielessä luontelevin, kongruentti kieliopillinen kategoria esim. toiminnan tai
prosessin ilmaisemiseen on verbi; tekijään tai paikkaan viitataan yleensä substan-
tiivilla, laatuun tai ominaisuuteen adjektiivilla; asioiden välisiä yhteyksiä, esim.
syy- ja seuraussuhteita, ilmaistaan konjunktiolla. Kieliopillinen metafora sen si-
jaan on inkongruentti ilmaisutapa, jossa esim. toiminta käykin ilmi substantiivista
tai vaikkapa partisiippiattribuutista. Kieliopillisia metaforia on kahta tyyppiä, jois-
ta tarkastelen seuraavassa vain *ideationaalisia metaforia* (*interpersonaalisista me-
taforista* ks. Halliday 1984, 1986: 332–345; Karvonen 1991; Shore 1991).

Käsitykset ilmausten metaforisuudesta tai kongruenssista ovat kielikohtaisia, ja
Hallidayn ja Ravellin väitteet koskevatkin vain englannin kieltä. Mielestäni ne
kuitenkin enimmäkseen pätevät myös suomen kieleen: esim. toiminnan ilmaisemi-
nen verbillä tuntuu intuitiivisesti kongruentilta tavalta suomessakin. Esimerkissä
1 toimintaa kuvataan aluksi kongruentisti finiittiverbillä; metaforiseksi katsomis-
sani ilmauksissa toiminta ilmeneekin joko partisiippiattribuutista, jolloin tekijä ko-
rostuu toimintaa enemmän, tai deverbaalisubstantiivista, jolloin dynaaminen toi-
minta nähdään ikään kuin staattisena tilana.

TIINA PUURTINEN

- (1) kongr.: Lapset *leikkivät* pihalla.
 met.: Pihalla *leikkivät* lapset...
 met.: Lasten *leikkiminen* pihalla...

Kongruentin ja inkongruentin välillä ei kuitenkaan ole selvää rajaa, eikä kongruentti muoto aina välttämättä ole tunnusmerkitön vaihtoehto (Halliday 1986: 327); palaan tähän ongelmaan jäljempänä lauseenvastikkeiden yhteydessä (ks. kohta 3.3.). Hallidayn mukaan kielitaitoon kuuluu tuntuma siitä, mikä on kongruenttia ja mikä metaforista:

Part of knowing a language is to know what is the most typical 'unmarked' way of saying a thing. At the same time, we also recognize that there are these other possibilities, where the unmarked mode has been departed from and the speaker or writer has chosen to encode things differently. (Halliday 1986: 322.)

Luokiteltaessa ilmauksia kongruentteihin ja metaforisiin onkin turvaututtava syntyperäisen kielenpuhujan intuition. Myös lasten kieltä tai tapaa, jolla asiat ilmaistaisiin hätätilanteessa, voidaan pitää osoituksena siitä, mikä on yksinkertaisinta, siis kongruenttia (Shore 1991: 244).

Ideationaaliset metaforat ovat tyypillisiä kirjoitetulle kielelle, kun taas puheessa suositaan kongruentteja muotoja (Halliday 1986: 329–332; Ravelli 1988: 143–146). Mikään teksti ei kuitenkaan ole täysin metaforatonta:

There is a great deal of variation among different registers in the degree and kind of metaphor that is encountered; but none will be found entirely without it. The only examples of discourse without metaphor that we normally meet with are in young children's speech, and in traditional children's rhymes and songs – – . (Halliday 1986: 321.)

Vaikka lapsetkin käyttävät ja ymmärtävät metaforisia ilmauksia, metaforien kuormittama teksti saattaa tuottaa heille vaikeuksia. Ideationaalisia metaforia käytetään runsaasti asiateksteissä, varsinkin tieteellisissä teksteissä, ei niinkään narratiivisissa tai deskriptiivisissä teksteissä (Karvonen 1991: 150). Metaforat tiivistävät ja abstrahoivat ilmauksia. Metaforia runsaasti viljelevää tyyliä voidaan sanoa nominaaliseksi ja suomalaisittain jopa »substantiivitaudiksi», sillä silmiinpistävin ja yleisin metaforatyyppe (myös englanninkielisissä asiateksteissä, ks. Ravelli 1988: 140) näyttää olevan toiminnan ilmaiseminen nominilausekkeella verbin asemesta. Esimerkit 2, 3 ja 4 on poimittu Suomen EY-keskustelua käsittelevästä sanomalehtikirjoituksesta (Tähti 1993), jossa suositaan etumääritteisiä deverbaalisubstantiiveja ja partisiippiattribuutteja (metaforat kursivoitu); lisäksi esimerkissä 4 käytetään verbiä *edellyttää* konjunktiolla alkavan sivulauseen asemesta, joka olisi mielestäni kongruentti tapa (ks. esim. 4' jäljempänä).

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

- (2) *Syvenevään integraatioon osallistumista kannattavien piirissä tuo keskustelu jatkuu.* Sen yhtenä äärimuotona on *ulkoisen sopeutumispaineen ja -pakon näkeminen* positiivisena ilmiönä.
- (3) *Muutosta* [Suomen pankkilainsäädännön uudistamista] *valmisteltaessa* mallina käytettiin EY:n lainsäädäntöä, mikä osaltaan johti *suomalaisia pankkeja koskevien vakavaraisuussäännösten merkittävään tiukentamiseen.*
- (4) *Yhdentymistä koskevan vakaan kansalaismielipiteen muodostuminen edellyttää perusasioiden pitämistä* selkeinä.

Ideationaalisten metaforien käyttöön vaikuttaa osaltaan kirjoittajan tavoittelema tekstin informaatorakenne ja temaattinen rakenne: metafora on ainoa keino tematisoida mm. prosesseja (Ravelli 1988: 145; Karvonen 1991: 159–160). Metafora ja vastaava kongruentti ilmaus eivät ole täysin synonyymisiä, ja jo metaforan käytöllä sinänsä on jokin merkitys: » – – the selection of metaphor is itself a meaningful choice, and the particular metaphor selected adds further semantic features» (Halliday 1986: 321.) Kyse ei myöskään ole pelkästään kielellisestä ilmiöstä vaan ajattelutavasta, jota kieli heijastaa. Laajan metaforakäsityksen mukaan ajattelumme ja käsitejärjestelmämme ovat suurelta osin metaforisia (ks. Lakoff – Johnson 1980).

Usein metaforat ovat varsin tiiviitä tietopaketteja, joiden purkaminen voi tuottaa lukijalle vaikeuksia esim. pitkien määriteketjujen (ks. esimerkit 2, 3 ja 4) tai suuren leksikaalisen tiheyden vuoksi (ks. kohta 4). Toisaalta pelkkien kongruenttien muotojen käyttö johtaisi ojasta allikkoon, pitkiin, toisilleen alisteisten sivulauseiden ketjuihin. Jos 4. esimerkin kaikki metaforat korvattaisiin kongruenteilla ilmauksilla, tuloksena olisi seuraavanlainen virke:

- (4') Jotta kansalaiset voisivat muodostaa vakaan mielipiteen siitä, pitäisikö Suomen liittyä EY:hyn vai ei (? tai: mitä hyötyä ja haittaa Suomelle EY:hyn liittymisestä olisi), on perusasiat pidettävä selkeinä.

Ideationaaliset metaforat ovat siis tekstin laatijalle hyödyllinen mutta harkintaa vaativa strategia, jonka käyttöä säätelevät tekstityypin (esim. tieteellinen t. narratiivinen) ohella kohderyhmän ominaisuudet. Tosin metafora ei läheskään aina ole tietoinen valinta, ja tuskinpa lastenkirjan kääntäjäkään tietoisesti tarkkailee tuottamansa tekstin metaforisuutta, vaikka lapsille suunnatut tekstit ovatkin todennäköisesti erityisen herkkiä metaforien yliannostelulle.

TIINA PUURTINEN

2. Lastenkirjallisuuden tyylikonventiot

Pirjo Karvonen (1991) on tutkinut sekä ideationaalisten että interpersonaalisten metaforien käyttöä oppikirjoissa. Omana tutkimusmateriaalinani ovat ensisijaisesti englanninkielisten lastenkirjojen suomennokset, mutta tarkastelun pohjaksi tarvitaan tietoa myös suomalaisen lastenkirjallisuuden konventioista.

Alun perin suomen kielellä kirjoitetuissa lastenkirjoissa suositaan yleensä konkreettista ja eksplisiittistä tyyliä: monimutkaisia lauserakenteita, kuten lauseenvastikkeita ja partisiippiattribuuttirakenteita, ja abstrakteja tai pitkiä sanoja käytetään hyvin vähän, ja asiat ilmaistaan selkeästi (Lappalainen 1982, Manner – Merta-niemi-Ruopsa 1986, Puranen 1981, Turunen 1984)². Suomalaisen lastenkirjallisuuden yleisenä tyylikonventiona näyttää siis olevan tällainen kieli, jolla pyritään lisäämään tekstin luettavuutta eli helppolukuisuutta ja ymmärrettävyyttä. Myös kirja-arvosteluissa kiitetään toisinaan kirjailijan selkeää, luontevaa, yksinkertaisen kaunista tai mutkikkuutta ja teennäisyyttä välttävää tyyliä. Samat kieltä koskevat konventiot ohjannevat käänöskirjallisuuttakin: lastenkirjan suomentaja pyrkii tuottamaan mahdollisimman *hyväksyttävän* eli kohdekielisen kirjallisuuden normeja ja konventioita noudattavan käänöksen (*acceptability*, Toury 1980) sen sijaan, että tavoitteena olisi lähdetekstille maksimaalisen uskollinen ja esim. sen syntaktisia rakenteita imitoiva käänös. Niinpä suomentajan voi olettaa suosivan mm. kongruentteja ilmaisumuotoja metaforisten sijasta, koska ne ovat konkreettisia, eksplisiittisiä, puhekielelle tyypillisiä ja lapselle tutumpia – siis suomalaisen lastenkirjallisuuden tyylikonventioiden mukaisia.

3. Kieliopilliset metaforat *Oz*-käännöksissä

Jos kääntäjä kuitenkin vastoin odotuksia käyttää runsaasti ideationaalisia metaforia käänösratkaisuin, hän saattaa tiedostamattaan vaikuttaa tekstin tyyliin ja tunnelmaan sekä heikentää tekstin luettavuutta merkittävästi. Selvitän näitä vaikutuksia seuraavassa esimerkein, jotka olen poiminut *The Wizard of Oz* -lastenkirjaklassi-

² Tässä mainitut tutkimukset koskevat enimmäkseen viime vuosikymmenien aikana julkaistuja lastenkirjoja. Vanhemman lastenkirjallisuuden tyylikonventiot saattoivat poiketa nykyisistä: 1900-luvun alkupuolelle saakka valistusta ja kasvatusta pidettiin lastenkirjojen tärkeimpänä tehtävänä (Kuivasmäki 1990: 15, 111–126), ja tämä didaktisuuden vaatimus saattoi kohdistua sisällön lisäksi myös kieliasuun. Kriitikot kiinnittivät erityistä huomiota lastenkirjojen oikeakielisyyteen, joten ainakin puhekielimäisyys oli todennäköisesti hyvin vähäistä nykykirjallisuuteen verrattuna.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

kon kahdesta suomennoksesta. Molemmat käännökset, Kersti Juvan *Ozin velho* (KJ) ja Marja Helanen-Ahtolan *Oz-maan taikuri* (MHA) julkaistiin v. 1977 ensimmäisen kerran, joten ne tarjoavat harvinaisen tilaisuuden vertailla kahta samanaikaista, samasisältöistä ja samalle lukijakunnalle (7–12-vuotiaille) tarkoitettua tekstiä, jotka eroavat toisistaan vain kielellisesti. MHA sisältää yllättävän paljon eräitä infiniittirakenteita ja deverbaalisubstantiiveja (lauseenvastikkeita, partisiippiattribuutteja, 2. infinitiivin instruktiiveja ja *-minen*-loppuisia deverbaalisubstantiiveja), joita voidaan pitää ideationaalisina metaforina.³ KJ puolestaan suosii vastaavia finiittirakenteita eli kongruentteja muotoja.

Esimerkkejä tarkastellessani en pyri osoittamaan, että kongruentit muodot olisivat sinänsä parempia kuin metaforiset, mutta oletan, että ne ovat hyväksyttävämpiä eli enemmän lastenkirjallisuuden tyylikonventioiden mukaisia. On myös syytä mainita, että luonnollisesti Juvakin käyttää jonkin verran infiniittirakenteita ja deverbaalisubstantiiveja, mutta Helanen-Ahtolan käänöksessä niiden yleisyys ja etenkin esiintyminen rypäinä on paikoin silmiinpistävä. (Esitän tiedot ko. rakenteiden lukumääristä jäljempänä.)

Annan kunkin esimerkkiparin yhteydessä ensin lähdetekstin vastaavan virkkeen, vaikka tarkoitukseni ei olekaan verrata käännöksiä lähdetekstiin.⁴ Metaforista käännösversiona seuraa toinen, kongruentti vaihtoehto (metafora ja vastaava kongruentti ilmaus sekä lähdetekstin ilmaus on kursivoitu). En kiinnitä huomiota mahdollisiin käännösten välisiin merkityseroihin vaan ainoastaan vertailtavien ilmausten rakenteeseen ja selkeyteen.

3.1. Etumääritteiset *-minen*-deverbaalisubstantiivit

- (5) Once in a while she would pass a house, and the people came out to look at her and bow low as she went by; for everyone knew she had been the means of *destroying the wicked witch* and *setting them free from*

³ Olen ottanut huomioon lauseenvastikkeista vain referatiiviset, temporaaliset ja finaaliset lauseenvastikkeet ja partisiippiattribuuteista sekä *-minen*-deverbaalisubstantiiveista vain ne, joilla on vähintään yksi etumäärite. Tämä rajaus johtuu siitä, että olen ensisijaisesti kiinnostunut »raskaista», varsinkin vasemmalle haarautuvista rakenteista.

⁴ Joissakin tapauksissa lähdetekstistä tosin löytää selityksen suomentajan odottamattomille käännösratkaisuille: ideationaalinen metafora voi olla ns. muodollinen vastine (*formal equivalent*, Toury 1980: 74) vastaavalle englanninkieliselle rakenteelle, josta kääntäjä ei ole pystynyt irtautumaan. MHA:ssa kuitenkin vain noin joka kolmas infiniittirakenne on tällainen muodollinen vastine.

TIINA PUURTINEN

bondage. (Baum 1982, ei sivunumeroa.)

Silloin tällöin Dorothy kulki talojen ohitse, ja ihmiset tulivat ulos häntä katsomaan ja kumartamaan syvään hänen ohittaessaan heidät, sillä kaikki tiesivät tytön toimineen välikappaleena *Noita Ilkeän tuhoamisessa* ja *heidän vapauttamisessaan*. (MHA: 24.)

Silloin tällöin hän sivuutti talon jonka asukkaat tulivat ulos ja kumarsivat syvään kun hän kulki ohi, sillä kaikki tiesivät että hänen kauttaan *ilkeä noita oli saanut surmansa* ja *he olivat vapautuneet ikeestä*. (KJ: 23.)

MHA:n *-minen*-loppuiset deverbaalisubstantiivit etumääritteineen tiivistävät tapahtumat hetkelliseksi tilaksi, kun taas KJ:n finiittirakenteet kuvaavat tapahtumia prosessina konkreettisemmin ja elävämmin. Lisäksi pitkät, vasemmalle haarautuvat *-minen*-rakenteet rasittavat lukijan lyhytkestoista muistia, oikealle haarautuvia finiittirakenteita lukijan puolestaan on helpompi prosessoida.

3.2. Etumääritteiset partisiippiattribuutit

- (6) »That's all right,» said *the Stork, who was flying along beside them*.
 – Ei sinun tarvitse, sanoi *heidän vieressään lentävä haikara*. (MHA: 59.)
 »Ei tämä mitään», sanoi *Haikara joka lensi heidän rinnallaan*. (KJ: 59.)

Etumääritteiset partisiippiattribuutitkin ovat vasemmalle haarautuvia, lukijan lyhytkestoista muistia kuormittavia ilmauksia. MHA:ssa toiminnasta, lentämisestä, on tullut pelkkä määrite toiminnan suorittajalle. KJ:ssä toiminta korostuu, kun sitä kuvataan relatiivilauseella.

- (7) What worried her most was that the bread was nearly gone, and *another meal for herself and Toto* would empty the basket.
 Eniten häntä huolestutti se, että leipä oli miltei syöty, ja *yksi Toton ja hänen itsensä nauttima ateria* tekisi siitä lopun. (MHA: 42.)
 Eniten Dorothy huoletti se että leipä oli loppumassa, *hänen ja Toton ei tarvitsisi syödä kuin kerran* niin kori olisi tyhjä. (KJ: 41.)

MHA:ssa käytetään pitkähköä agenttipartisiippirakennetta, jonka avulla syöminen (*ateria*) on saatu lauseen teemaksi ja samalla kieliopilliseksi tekijäksi (vrt. lähde-teksti). KJ on yhteneväisempi konkreettisen tapahtuman kanssa: ne, jotka toimivat (*hän ja Toto*), ovat tekijöinä, agenteina, toimintaa ilmaisee verbi ja toiminnan seurauksen signaalina on *niin*-konjunktio.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

3.3. Lauseenvastikkeet

Jos oletetaan, että englannin kielen tapaan myös suomen kielessä kongruentti keino ilmaista asioiden tai erilaisten prosessien välisiä yhteyksiä on konjunktio, lauseenvastikkeitakin (joilla siis tarkoitan tässä vain referatiivisia, temporaalisia ja finaalisia lauseenvastikkeita) voidaan pitää ideationaalisina metaforina. Tämä voi kuitenkin olla liian rohkea yleistys, sillä suomen kaltaisessa synteettisessä, agglutinoivassa kielessä lienee muitakin tunnusmerkittämiä tapoja ilmaista kytköksiä. Esim. referatiiviset lauseenvastikkeet (ks. MHA esimerkissä 8) vaikuttavat lähes yhtä tavanomaisilta ja yksinkertaisilta kuin vastaavat sivulauseet, ja on erittäin vaikeaa ratkaista, kumpaa muotoa olisi pidettävä kongruenttina.

- (8) »And I want *him to give me a heart*,» said the Tin Woodman.
 – Minä toivon *hänen antavan minulle sydämen*, Tinamies sanoi. (MHA: 70.)
 »Ja minä pyydän *että hän antaisi minulle sydämen*», sanoi Puunhakkaaja Peltinen. (KJ: 73.)

Jos lähtökohdaksi kuitenkin otetaan jokapäiväinen puhekieli ja varsinkin pienten lasten kielenkäyttö tai hätätilanteessa käytetyt ilmaisumuodot (kuten Shore 1991: 244 ehdottaa), pidän ainakin oman intuitioni perusteella sivulauseita luontevampina kuin vastaavia lauseenvastikkeita, jotka tuntuvat sivulauseisiin verrattuna toisasteisilta ja siten metaforisilta. Lisäksi sivulauseeseen liittyvä konjunktio ilmaisee yleensä selvemmin prosessien välisen yhteyden kuin lauseenvastike. Tällaisilla eksplisiittisillä signaaleilla on todennäköisesti positiivinen vaikutus tekstin luettavuuteen (ks. kohta 4). Esimerkissä 9 KJ signaloi aikaa eksplisiittisesti *kun*-konjunktioilla, kun taas MHA:n temporaalisessa lauseenvastikkeessa ajan signaali sisältyy verbimuotoon (*nähtyään*). MHA:ssa kiinnittää huomiota myös 2. infinitiivin instruktiivin käyttö (*luullen*) syyn ilmaisemiseen, KJ:ssä on vastaavasti konjunktio *sillä*.

- (9) Many crows and other birds flew into the cornfield, but *as soon as they saw me they flew away again, thinking I was a Munchkin* – –.
 Maissipellolle lensi monta varista ja muita lintuja, mutta *heti minut nähtyään* ne lensivät jälleen pois *luullen minua Rouskijaksi* – –. (MHA: 33.)
 Monia variksia ja muita lintuja lensi maissipellolle, mutta *heti kun ne näkivät minut*, ne lensivät tiehensä *sillä ne luulivat minua maiskiseksi* – –. (KJ: 31.)

Finaaliset lauseenvastikkeet (ks. MHA esimerkissä 10) ovat puhekielessä erittäin harvinaisia (Ikola – Palomäki – Koitto 1989), ja suomalaisissa lastenkirjois-

TIINA PUURTINEN

sakin niitä käytetään hyvin vähän (Lappalainen 1982: 109; Manner – Mertaniemi-Ruopasa 1986: 183–184).

- (10) She, on her part, promised to marry me as soon as I could earn enough money *to build a better house for her*.

Hän puolestaan lupasi naida minut, kunhan pystyisin hankkimaan tarpeeksi rahaa *pystyttääkseni hänelle paremman talon* – – . (MHA: 40.)

Hän puolestaan lupasi mennä kanssani naimisiin heti, kun olisin ansainnut niin paljon rahaa, *että pystyisin rakentamaan hänelle paremman talon* – – . (KJ: 39.)

3.4. Toisen infinitiivin instruktiivit

Toisen infinitiivin instruktiivit voitaisiin sijoittaa metaforisuuden asteensa mukaisesti jatkumolle, jonka ääripäinä olisivat metaforinen ja kongruentti ilmaus. Edellä 9. esimerkissä käsitelty tapaus, jossa 2. inf. instruktiivia käytetään konjunktiolla alkavan sivulauseen asemesta ilmaisemaan syytä, on mielestäni selvästi ideationaalinen metafora: tuo tehtävä kuuluu normaalisti konjunktiolle. Samoin esimerkin 11 loppuosa (*vieden* – –) on metaforinen, sillä kahta samanaikaista tapahtumaa kuvattaisiin tunnusmerkittömästi kahdella rinnasteisella lauseella (*puu putosi* – – ja *vei* – –).⁵

- (11) – – the tree fell *with a crash* into the gulf, *carrying the ugly, snarling brutes with it*, – – .

– – puu putosi *rytisten* kaivantoon *vieden* *ärisevät elukat mennessään*. (MHA: 53.)

– – puu *rasahti* ja putosi kuiluun *ja vei* mennessään rumat murisevat hirmut. (KJ: 53.)

Sen sijaan esimerkin alkuosa (*puu putosi rytisten*) vaikuttaa jo rajatapaukselta: on tietysti mahdollista sanoa *puu putosi ja rytisi*, mutta infinitiivimuoto tuntuu intuitiivisesti luontevammalta ja tavallisemmalta. Esimerkissä 12 on mielestäni jo kyseessä kongruentti muoto, sillä 2. inf. instruktiivi on siinä luontevin keino kuvata

⁵ En kiinnitä tässä huomiota siihen, mikä on oikeakielistä 2. inf. instruktiivin käyttöä ja mikä taas kielenhuoltajien suositusten vastaista. Tarkastelukulmani on deskriptiivinen, ei preskriptiivinen.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

tarkemmin predikaattiverbin ilmaiseman toiminnan tapaa, eikä infiniittimuotoa voisi korvata lauseella (autenttisessa puheessa tuskin kuulisi ilmausta *hän käveli siten että töpötti*). Lähes kaikki Oz-käännösten 2. inf. instruktiivit ovat kuitenkin metaforisia.

(12) But the little woman was doubtless much older: her face was covered with wrinkles, her hair was nearly white, and she walked rather *stiffly*.

– – ja hän käveli *töpöttäen*. (MHA: 17.)

– – ja hän käveli *varsin kankeasti*. (KJ: 15.)

3.5. Metaforien lukumäärä

Jo pintapuolisella silmäyksellä *The Wizard of Oz* -kirjan käännöksiin saa vaikutelman, että MHA:n tyyli on selvästi nominaalisempaa ja siten metaforisempaa kuin KJ:n. Tarkempi kvantitatiivinen vertailu, joka on esitetty s:n 556 taulukossa, tukee ensivaikutelmaa. MHA:ssa infiniittirakenteita on kaksinkertainen, lauseenvastikkeita jopa kolminkertainen määrä KJ:hin verrattuna; *-minen*-loppuinen deverbaalisubstantiivi tosin esiintyy molemmissa (ainakin tarkastellussa tekstijaksossa) vain pari kertaa. Kiintoisampaa on kuitenkin verrata näitä lukumääriä vastaavien rakenteiden keskimääräisiin frekvensseihin toisaalta suomalaisissa ja toisaalta suomennetuissa lastenkirjoissa. Taulukossa ilmoitetut keskiarvot on laskettu 12:n suomenkielisen alkuperäisteoksen ja kuuden englannin kielestä suomennetun kirjan perusteella (ks. tekstiluettelo artikkelin lopussa). Kertomukset ovat Ozin kaltaisia, 1970- ja 1980-luvulla julkaistuja mielikuvitustarinoita, joiden lukijat myös ovat arvioni mukaan suunnilleen samanikäisiä kuin Ozin lukijakunta (7–12-vuotiaita). Kukin kirjailija ja kääntäjä on otoksessa edustettuna vain yhdellä teoksella.

KJ:n infiniittirakenteiden lukumäärät ovat lähellä suomalaisten kirjojen keskiarvoja, kun taas MHA:n lukumäärät ylittävät ne selvästi mutta ovat puolestaan lähellä käännösten keskiarvoja (lukuun ottamatta lauseenvastikkeita, joiden esiintymistiheys MHA:ssa ylittää käännöskirjojenkin keskiarvon). KJ näyttää ainakin syntaksiltaan noudattavan suomalaisen lastenkirjallisuuden tyylikonventioita, MHA sen sijaan rikkoo niitä epätavallisella nominaalisuudellaan. Myös vertailuryhmään valitut käännökset ovat keskimäärin nominaalisempia kuin suomalaiset lastenkirjat. Onko siis käännöskirjallisuuteen kehittynyt osittain aivan oma tyylinsä, jonkinlainen metaforinen »käännössuomi», jota kääntäjät tiedostamattaan käyttävät? Edellä selostetun vaatimattoman vertailun perusteella ei näin pitkälle meneviä johtopäätöksiä voi tehdä, ensiksikin koska otos on erittäin pieni ja toiseksi

TIINA PUURTINEN

TAULUKKO. Eräiden infiniittirakenteiden lukumäärä 2000 sanan pituisessa teksti-
katkelmassa (kirjojen alusta lukien).

	KJ	MHA	suom. lasten- kirjat (12 kpl)	käännök- set (6 kpl)
lauseenvastikkeet	9	28	8,8	17,7
partisiippiattr.	7	15	9,6	15,2
2. inf. instr.	6	11	4,6	10,7
-minen-subst.	2	3	1,9	2,3

lauseenvastikkeet = referatiiviset, temporaaliset ja finaaliset lauseenvastikkeet
 partisiippiattr. = etumääritteiset partisiippiattribuutit
 -minen-subst. = etumääritteiset -minen-loppuiset deverbaalisubstantiivit
 2. inf. instr. = sekä metaforiset että kongruentit 2. infiniitiivin instruktiivit

koska tarkasteltavana ovat vain tietyt syntaktiset rakenteet eikä tyylin metaforisuus
 kaikkine ilmenemismuotoineen. Vertailun tulokset antavat kuitenkin suuntaa laa-
 jempaan aineistoon pohjautuvalle tutkimukselle. Lisäksi KJ ja MHA ovat autent-
 tisia esimerkkejä siitä, että valinta kongruenttin ja metaforisen esitystavan välillä
 ei ole pelkästään kosmeettinen vaan vaikuttaa myös informaatiovälityksen välitty-
 miseen lukijalle (ks. kohta 4.1).

4. Kieliopillisten metaforien vaikutus tekstiin ja lukijaan

Ideationaaliset metaforat abstrahoivat tekstiä ja vähentävät kieliopillista redun-
 danssia, ts. informaatio esitetään tiiviinä pakettina. Esitystavan tiiviyyttä voidaan
 havainnollistaa laskemalla tekstin informaatiotiheys eli *leksikaalinen tiheys*, joka
 saadaan jakamalla leksikaalisten sanojen (sisältösanojen eli ns. avoimen luokan
 sanojen) määrä lauseiden määrällä (Ravelli 1988: 144)⁶. Esimerkissä 5 MHA:n

⁶ Karvonen (1991: 162) kuvaa leksikaalista tiheyttä kieliopillisten sanojen (pronominit,
 pre- ja postpositiot, konjunktiot, apuverbit) ja sisältösanojen (kaikki muut, ns. avoimen
 luokan sanat) suhteella: mitä suurempi osuus kaikista sanoista on sisältösanoja, sitä tiiviim-
 min tieto on esitetty. Tätä laskutapaa käyttämällä esimerkin 5 MHA:n leksikaaliseksi ti-
 heydeksi saadaan 21/30, 70 %, ja KJ:n tiheydeksi 19/32, n. 59 %.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

leksikaaliseksi tiheydeksi saadaan näin 21/3, siis 7, ja KJ:n tiheydeksi 19/7, n. 2,7.

Tekstin abstraktiotaso ja redundanssi vaikuttavat osaltaan luettavuuteen, jota säätelevät lukemattomat muutkin tekijät. Keskityn tässä kuitenkin vain syntaktisiin ominaisuuksiin. Jotkut käsittelemistäni metaforista ovat etumääritteisiä, vasemalle haarautuvia rakenteita, jotka rasittavat lukijan lyhytkestoista muistia ja saattavat hankaloittaa tekstin prosessointia. Tekstin luettavuus voi kärsiä myös siitä, että lauseiden välisiä suhteita ei ole aina osoitettu eksplisiittisesti konjunktioilla.

4.1. Luettavuustesti

Koska infiniittirakenteiden runsaudella on todennäköisesti negatiivinen vaikutus tekstin luettavuuteen, oletin, että MHA:n luettavuus olisi vähäisempi kuin KJ:n. Mittasin käännosten luettavuutta ns. *standardi-cloze-testillä* (Puurtinen 1989, 1992: 138–151), jossa koehenkilöt täydentävät kontekstin avulla tekstin, josta on poistettu tietty määrä sanoja säännöllisin välein (useimmiten joka 5., 6. tai 7. sana).⁷ Menetelmä perustuu kielen redundanssiin (Enkvist – Kohonen 1976), jonka lisääminen helpottaa viestin ymmärtämistä ja jonka vähentäminen vaikeuttaa ymmärtämistä. Mitä enemmän teksti sisältää redundanssia, sitä helpompaa koehenkilön on täydentää aukotettu teksti ja sitä luettavampaa tekstin myös oletetaan olevan. Clozea pidetään objektiivisena, luotettavana ja monipuolisena luettavuuden mittarina, mutta toisaalta sen heikkoutena on juuri monipuolisuus tai kokonaisvaltaisuus: menetelmällä ei voi mitata vain yhtä luettavuuden osatekijää, kuten lauserakennetta, vaan testin lopputulos on kaikkien osatekijöiden summa. Eräät tutkijat ovat tosin väittäneet, että cloze mittaa vain ns. lähiredundanssia, tekstin vaikeutta virketasolla (ks. esim. Alderson 1979, Markham 1988, Shanahan – Kamil – Tobin 1982); toiset puolestaan uskovat sen perustuvan virkerajat ylittäviin, globaaliin suhteisiin, ts. tekstin makrostruktuuriin (ks. Bachman 1982, Chihara – Oller – Weaver – Chavez-Oller 1977). Todennäköisesti sekä mikro- että makrotason ilmiöt vaikuttavat lopputulokseen.

Vaikka cloze ei suoranaisesti paljastakaan esim. kahden tekstin luettavuuseron syytä, on mielenkiintoista nähdä, korreloivatko testitulokset tarkasteltavien ling-

⁷ »Modifioitu» cloze-tekniikka perustuu umpimähkäisyyden sijasta subjektiiviseen valintaan: tekstistä poistetaan esim. tietyn sanaluokan sanoja tai tiettyjä lausenjäseniä. Tällä tekniikalla testataan usein opiskelijoiden vieraan kielen taitoa, mm. prepositioiden, artikkelien tai verbien aikamuotojen käyttöä.

TIINA PUURTINEN

vististen piirteiden kanssa. Järjestämäni cloze-testin teksteinä olivat *The Wizard of Oz* -kirjan erään luvun suomennokset, joista oli poistettu joka 6. sana. Koehenkilöt olivat peruskoulun 3. luokan oppilaita eli 9–10-vuotiaita, joten he kuuluivat käännösten potentiaaliseen lukijakuntaan. Koehenkilöt jaettiin kahteen 19 oppilaan ryhmään, joista toinen sai täydennettäväkseen KJ-tekstin, toinen MHA-tekstin. Pisteytyksessä otin huomioon vain tekstien kolme ensimmäistä sivua (103 aukkoa), sillä alun perin viisisivuiset tekstit osoittautuivat liian pitkiksi ja vain muutama koehenkilö ehti loppuun saakka määräajassa (1 h 45 min).

Testi pisteytettiin kahdella tavalla. *Sanatarkassa menetelmässä* (*narrow scoring*) hyväksytään vain alkuperäinen tekstistä poistettu sana oikeaksi täydennykseksi, joten pisteytys on nopeaa ja mahdollisimman objektiivista. *Kontekstuaalissa menetelmässä* (*broad scoring*) hyväksytään mikä tahansa kontekstiin sopiva, kielellisesti hyväksyttävä sana. Menetelmät on todettu yhtä luotettaviksi ja valideiksi (Enkvist – Kohonen 1976: 6). Tässä tapauksessa pidin kuitenkin kontekstuaalista pisteytystä lievästä subjektiivisuudestaan huolimatta oikeudenmukaisempana, sillä se antoi tilaa myös koehenkilöiden mielikuvitukselle. Kumpikin pisteytystapa tuotti samansuuntaiset tulokset: KJ-teksti oli selvästi helpompi täydentää kuin MHA-teksti. Sanatarkalla pisteytyksellä saaduissa tuloksissa oikeiden täydennysten osuus kaikista vastauksista oli KJ-ryhmässä 50,8%, MHA-ryhmässä 37,4%. Ero, 13,4 prosenttiyksikköä, on merkitsevä ($t = 3,99$, $p < 0,0005$). Kontekstuaalisella menetelmällä saatiin hyväksyttävien täydennysten osuudeksi KJ-ryhmässä 79,8%, MHA-ryhmässä 61,5%. Ero, 18,3 prosenttiyksikköä, on tässäkin merkitsevä ($t = 3,92$, $p < 0,0005$).

Cloze-testin tulokset tukivat oletustani käännösten luettavuuserosta: tulosten perusteella KJ:tä voi pitää MHA:ta luettavampana. Testituloksista ei tietenkään voi päätellä eron syytä, esim. MHA:n infiniittirakenteiden suuren määrän merkitystä, poikkeavathan käännökset toisistaan myös mm. sanastoltaan. Infiniittirakenteiden (ideationaalisten metaforien) runsaus on kuitenkin todennäköisesti yksi merkittävä MHA:n luettavuutta heikentävä tekijä.

4.2. Aikuislukijoiden mielipiteet

Ideationaaliset metaforat tekevät MHA:n tyylin yleisesti ottaen melko muodolliseksi, paikoin asiakirjamaiseksi ja staattiseksi, kun taas KJ:n kongruentit ilmaukset saavat aikaan puhekielisemmän ja *dynaamisen* vaikutelman (dynaamisuudesta ja staattisuudesta enemmän Saukkonen 1984: 39–42). Suomalaisen lastenkirjallisuuden tyylikonventioita koskevien tietojen perusteella KJ:tä voidaan tyyliiltään pitää totutun mallin ja lukijoiden odotusten mukaisena, MHA:ta niistä poikkeavana.

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

Ainakin aloitteleville lapsilukijoille KJ tuntuisi olevan sopivampi paremman luettavuutensa ansiosta. Sekä kirjailijan että kääntäjän on kuitenkin pidettävä mielessään lastenkirjallisuuden lukijakunnan kaksijakoisuus: vaikka ensisijaisena kohdeyhmänä ovatkin lapset, on kirjan miellyttävä myös aikuislukijoita (vanhempia, opettajia, kriitikoita), jotka ohjailevat lasten kirjavalintoja. Klassikoiksi nousseet lastenkirjat (esim. *Liisa Ihmemaassa*) ovatkin yleensä ns. *ambivalentteja* tekstejä (Shavit 1986: 63–92; termi: ks. Lotman 1977), jotka puhuttelevat sekä aikuisia että lapsia kielellisellä ja temaattisella monikerroksisuudellaan.

Miten aikuislukijat sitten reagoivat konventioiden mukaiseen tai niistä poikkeavaan tyyliin? Selvitin aikuislukijoiden mielipiteitä tyylivertailutestillä (Puurtinen 1992: 163–180), jonka koehenkilöinä oli 28 Savonlinnan kääntäjänkoulutuslaitoksen 4. ja 5. vuosikurssin opiskelijaa. Koehenkilöiden tehtävänä oli vertailla *The Wizard of Oz* -kirjan erään luvun suomennoksia toisiinsa lähdetekstiä näkemättä ja arvioida kunkin suomennoksen sopivuutta lapsille. Heitä pyydettiin mainitsemaan kummastakin käännöksestä ominaisuuksia ja tyylipiirteitä, jotka soveltuvat hyvin lastenkirjaan, sekä piirteitä, joita he mahdollisesti pitivät häiritsevinä tai lastenkirjassa epätavallisina. Lopuksi he arvioivat kunkin käännöksen tyyllistä soveltuvuutta 7–12-vuotiaille lapsille asteikolla 1–6, jossa 1 = täysin soveltumaton ja 6 = erittäin sopiva.

Oletusteni mukaisesti useimmat (15) koehenkilöt pitivät MHA:ta liian muodollisena, kuivakkana, paperinmakuisena ja lapsille vaikeana ymmärtää. Toisaalta muutaman (6) koehenkilön mielestä KJ oli liian tavanomainen ja arkipäiväinen: he vaativat satutekstiltä jonkinlaista tarkemmin määrittelemätöntä »kaunokirjallista» tyyliä, joka heidän mukaansa luo romanttisen, »satumaisen» ilmapiirin. Luettavuus on heille toissijaista, ja helppolukuisuus voi jopa latistaa tekstin tunnelman. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin Hallidayn arvio, että täysin kongruentti kuulostaa yleensä hieman lattealta, täysin inkongruentti taas teennäiseltä:

Something which is totally congruent is likely to sound a bit flat; whereas the totally incongruent often seems artificial and contrived. (Halliday 1986: 324.)

Aikuislukijat saattavat arvioida lastenkirjallisuutta myös didaktiselta kannalta – onhan opettavaisuus aina ollut lastenkirjallisuuden tärkeimpiä ominaisuuksia. Ehkä lapsen kuvitellaan oppivan enemmän uutta kielenkäytöstä kielellisesti, mm. syntaktisesti, vaikeiden kuin helppojen ja esim. vähemmän metaforisten tekstien kautta. (Testissäni kukaan koehenkilöistä ei tosin eksplisiittisesti tuonut esille tätä näkökantaa.) Opettavaisuuden asemesta lukukokemuksen nautittavuus lienee kuitenkin nykyisin etusijalla.

Vaikka MHA saikin osakseen enemmän kritiikkiä kuin KJ, käännösten tyyllistä soveltuvuutta mittaavat »yleisarvosanat» olivat lähes samat: numeroasteikolla

TIINA PUURTINEN

1–6 KJ:n arvosanojen keskiarvo oli 4,22, MHA:n 4,19. KJ:n saamien arvosanojen keskittyminen asteikolla hieman MHA:ta ylemmäs käy ilmi mediaanista, joka oli KJ:llä 5 ja MHA:lla 4.

Tulokset eivät luonnollisestikaan oikeuta laajoihin aikuislukijoiden mielipiteitä koskeviin yleistyksiin testiryhmän pienen koon ja homogeenisuuden vuoksi. Vaativuudesta huolimatta testi kuitenkin paljasti lastenkirjallisuuden kohdistuvien odotusten moninaisuuden ja toi hyväksyttävyyden käsitteeseen uusia ulottuvuuksia. Määrittelin edellä käännosten hyväksyttävyyden kohdekielisen kirjallisuuden normien ja konventioiden noudattamiseksi. Tämän hyväksyttävyyden objektiivisen merkityksen ohella voidaan erottaa myös subjektiivinen merkitys: hyväksyttävyyks yksittäisen lukijan tai tietyn lukijajoukon kannalta. Subjektiivinen ja objektiivinen hyväksyttävyyks voivat olla ristiriidassa keskenään, kuten tyylivertailutestissäkin kävi ilmi. Tyylikonventioiden mukainen teksti voikin tuntua lukijasta kyllästyttävän tutulta ja mielenkiinnottomalta, konventioita rikkova teksti puolestaan virkistävältä vaihtelulta. Lasten ja vanhempien mieltymykset eroavat toisistaan mm. heidän erilaisten kokemustaustojensa vuoksi. Vanhempien arviot lastenkirjoista ovat paitsi mahdollisten didaktisten asenteiden, myös nostalgisten tunteiden, lapsuudessa luettujen rakkaiden satujen sävyttämiä. TV- ja videoaika-kauden nopeasti vaihtuvien kuvien ja puhuttujen tekstien maailmassa kasvaneilla lapsilla on toisenlaiset arvosteluperusteet. Niin kirjailija kuin kääntäjäkin pyrkii ottamaan huomioon sekä lapsi- että aikuislukijansa. Kielen- ja kääntämisen tutkimuksen työkalut – mm. tekstianalyysi ja empiiriset testit – tuovat heillekin arvokasta tietoa siitä, miten erilaiset lingvistiset ratkaisut tekstiin ja vastaanottajaan vaikuttavat.

LÄHTEET

- ALDERSON, J. C. 1979: The Cloze Procedure and Proficiency in English as a Foreign Language. – TESOL Quarterly 13: 2 s. 219–223.
- BACHMAN, LYLE F. 1982: The Trait Structure of Cloze Test Scores. – TESOL Quarterly 16: 1 s. 61–69.
- CHIHARA, TETSURO J. – OLLER, J. – WEAVER, K. – CHAVEZ-OLLER, M. 1977: Are Cloze Items Sensitive to Constraints across Sentences? – Language Learning 27: 1 s. 63–73.
- ENKVIST, NILS ERIK – KOHONEN, VILJO 1976: Cloze-testien teoriaa. – Viljo Kohonen (toim.): Integratiivisen kielitaidon mittaamisesta cloze-testien avulla: teoriaa ja sovelluksia s. 1–26. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja, Turku.
- HALLIDAY, M.A.K. 1984: Language as Code and Language as Behaviour: A Systemic-Functional Interpretation of the Nature and Ontogenesis of Dialogue. – Robin P. Fawcett, M.A.K. Halliday, Sydney Lamb ja Adam Makkai (toim.): The

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

- Semiotics of Culture and Language, Volume 1: Language as Social Semiotic s. 3–35. Pinter, London.
- 1986 (1985): *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, London.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia. SKS:n toimituksia 511, Helsinki.
- KARVONEN, PIRJO 1991: Kieliopillinen metafora ja sen vaikutukset tekstissä. – Tapani Lehminen ja Susanna Shore (toim.): *Kieli, valta ja eriarvoisuus*. Esitelmää 18. Kielitieteen päiviltä s. 149–165. Yliopistopaino, Helsinki.
- KUIVASMÄKI, RIITTA 1990: Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899. Jyväskylän yliopisto ja Sisäsuomi Oy, Jyväskylä.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980: *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago.
- LAPPALAINEN, MARITA 1982: Syntaksin piirteitä 1900-luvun alun ja 1970-luvun lastenkirjallisuudessa. Kvantitatiivinen ja vertaileva analyysi. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere.
- LOTMAN, JURI 1977 (1974): *The Dynamic Model of Semiotic Systems*. – *Semiotica* 21 s. 193–210.
- MANNER, TEIJA – MERTANIEMI-RUOPSA, SEIJA 1986: 1980-luvun alun lasten kertomakirjallisuuden kerronnan kieli. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Oulu.
- MARKHAM, PAUL L. 1988: *The Cloze Procedure and Intersentential Comprehension in College-level German*. – *IRAL* 26: 1 s. 44–51.
- PURANEN, ULLA 1981: Luettavuus lastenkirjallisuuden ominaispiirteenä. Empiirinen tutkimus lasten- ja aikuiskirjallisuuden luettavuudesta kolmen luettavuuskriteerin pohjalta. – *Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 5/1981*. Oulun yliopisto, Oulu.
- PUURTINEN, TIINA 1989: *Two Translations in Comparison: A Study on Readability*. – Sonja Tirkkonen-Condit ja Stephen Condit (toim.): *Empirical Studies in Translation and Linguistics*. *Studies in Languages* 17 s. 87–111. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta, Joensuu.
- 1992: *Towards a Definition of Acceptability in Translation: A Comparison of Two Finnish Translations of The Wizard of Oz*. *Lisensiaatintutkielma*. Joensuun yliopisto, Savonlinnan kääntäjänkoulutuslaitos, Savonlinna.
- RAVELLI, L. J. 1988: *Grammatical Metaphor: An Initial Analysis*. – Erich H. Steiner ja Robert Veltman (toim.): *Pragmatics, Discourse and Text. Some Systematically inspired Approaches* s. 133–147. Pinter, London.
- SAUKKONEN, PAULI 1984: *Mistä tyyli syntyy?* WSOY, Juva.
- SHANAHAN, TIMOTHY – KAMIL, MICHAEL L. – TOBIN, AILEEN WEBB 1982: *Cloze as a Measure of Intersentential Comprehension*. – *Reading Research Quarterly* 17: 2 s. 229–255.
- SHAVIT, ZOHAR 1986: *Poetics of Children's Literature*. University of Georgia Press, Athens, Georgia.
- SHORE, SUSANNA 1991: *A Systemic-functional Perspective on Mood*. – Jussi Niemi (toim.): *Papers from the Eighteenth Finnish Conference of Linguistics*. – *Kielitieteellisiä tutkimuksia* 24 s. 235–255. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- TOURY, GIDEON 1980: *In Search of a Theory of Translation*. The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, Tel Aviv.
- TURUNEN, SEIJA 1984: *Suomalaisten satujen lauserakenteista ja sanaluokkajakaumasta luettavuuden kannalta*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, Joensuu.

TIINA PUURTINEN

TEKSTIT

- AARNIO, ANNE 1978: Lintukansan poika. WSOY, Porvoo.
- ALCOCK, VIVIEN 1984: Cassie Palmer – selvänäkijän sukua (The Haunting of Cassie Palmer). Suom. Minna Vuorinen. Otava, Keuruu.
- BAUM, L. FRANK 1982 (1900): The Wizard of Oz. Galahad Books, New York.
- 1977: Ozin velho. Suom. Kersti Juva. Otava, Keuruu.
- 1977: Oz-maan taikuri. Suom. Marja Helanen-Ahtola. Karisto, Hämeenlinna.
- COOPER, SUSAN 1980: Viheriä noita (Greenwitch). Suom. Kristiina Rikman. WSOY, Juva.
- DANN, COLIN 1981: Kaukametsän pakolaiset (The Animals of Farthing Wood). Suom. Kaija Pakkanen. WSOY, Juva.
- HYVÄRINEN, RAKEL 1982: Viiden markan kesä. Tammi, Helsinki.
- HÄNNIKÄINEN, LIISA 1976: Doina. Otava, Keuruu.
- JÄRVINEN, LIISA MARJATTA 1977: Susi ulvoo Saanalla. WSOY, Porvoo.
- KAILA, TIINA 1976: Auringonlaskun torni. Otava, Keuruu.
- KILPINEN, INKERI 1979: Koko kylän Tonna. Karisto, Hämeenlinna.
- LEWIS, C. S. 1988 (1976): Velho ja leijona (The Lion, the Witch and the Wardrobe). Suom. Kyllikki Hämäläinen. Otava, Keuruu.
- MARTINHEIMO, ASKO 1981: Ville Valdemar ja viimeinen apassi. WSOY, Juva.
- MERILUOTO, AILA 1982: Vihreä tukka. WSOY, Juva.
- MIKKOLA, MARJA-LEENA 1979 (1977): Anni Manninen. Otava, Keuruu.
- PARKKINEN, JUKKA 1978: Korppi ja kumppanit. WSOY, Porvoo.
- RANE, IRJA 1985: Kiinan keisarin lentävä hevonen. WSOY, Juva.
- STEWART, MARY 1977: Ludo ja tähtihevonen (Ludo and the Star Horse). Suom. Anne Seppälä. Karisto, Hämeenlinna.
- TOIVOLA, RITVA 1981: Kaislaluodon Pitkäsiipi. Weilin + Göös, Espoo.
- TRAVERS, P. L. 1982: Maija Poppanen tulee takaisin (Mary Poppins Comes Back). Suom. Marikki Makkonen. WSOY, Juva.
- TÄHTI, AARRE 1993: Integraation kannattajat ja kriitikot puhuvat eri asioista. – Helsingin Sanomat 2. 3. 1993 s. A2.

Grammatical metaphors in translated children's books

TIINA PUURTINEN

The article discusses the pros and cons of using grammatical metaphors in Finnish translations of children's books. Reference is made to the different qualities and expectations of two target groups – children and adults.

The concept of grammatical metaphor is based on the notion of typicality. There are typical, unmarked lexicogrammatical realizations in language for generalized semantic concepts: the unmarked, *congruent* realization for actions and processes is assumed to be a verb; people, places and things are usually realized by nouns, qualities by adjectives, and clausal relations by

conjunctions. Grammatical metaphor is a marked, incongruent form of encoding whereby e.g. actions and processes are realized by nouns or participial attributes. (Halliday 1986, Ravelli 1988, Karvonen 1991.) The article concentrates on certain types of *ideational metaphors* in Finnish, i.e. deviations from the typical modes of expressing processes, things, qualities and relations. (*Interpersonal metaphors*, incongruent expressions of mood and modality, are not dealt with.)

Ideational metaphors are typical of written language in general, and scientific texts in particular, whereas in spoken language

Kieliopilliset metaforat lastenkirjojen suomennoksissa

and in narrative and descriptive texts congruent forms predominate. Often metaphors serve to build a certain thematic or information structure in the text. Overuse of metaphors without such functional explanation may, however, result in an undesirably high level of abstraction and lexical density, especially in texts intended for child readers.

The stylistic conventions of originally Finnish children's literature include concrete, explicit language, an avoidance of complex syntactic constructions, and a high level of readability. Finnish translators of children's books are likely to conform to these conventions to a large extent, i.e. to strive for high *acceptability* (Toury 1980) in translation. Consequently, they can be expected to prefer congruent modes of expression to metaphorical ones.

The writer illustrates the structure of certain nonfinite constructions, regarded as ideational metaphors, and corresponding congruent, finite forms with examples from the two contemporaneous Finnish translations of *The Wizard of Oz*, one of which is highly metaphorical, the other predominantly congruent. Metaphors are found to be less explicit and less redundant than congruent forms, and occasionally left-branching, thus burdening the reader's short-term memory and even impeding

comprehension. On the basis of the comparison it is argued that frequent use of ideational metaphors decreases the readability and acceptability of a translated children's book; the style becomes formal, resembling that of official documents. The results of a cloze test carried out by the writer, with children as test subjects, support the hypothesis that the metaphorical translation is less readable than the more congruent one. However, the results of a subjective assessment test show that some adult readers, who form an influential secondary target group for children's literature, prefer the more metaphorical translation because of its »literary» language and fairyland atmosphere; according to them, congruent forms result in a flat, everyday style. Some adults may also partly base their judgement on didactic attitudes, expecting a children's book to teach complex language, among other things. The test results suggest a distinction be made between two different, potentially contradictory senses of the acceptability of translations: the objective sense – the conformity of translations to relevant conventions – and the subjective sense – the acceptability of translations from the point of view of an individual reader or group of readers.